

УДК 159. 955: 159.942 (091)

Людмила Ракітянська  
ORCID iD 0000 0003 3586 2754кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри методики музичного виховання, співу  
та хорового диригування,  
Криворізький державний педагогічний університет,  
пр. Гагаріна, 54, 50086 Кривий Ріг, Україна,  
ludmilanick777@gmail.com

## СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ»: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті розглядається історико-філософський аспект становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект» за часів дохристиянської доби. Доведено, що витoki уявлень на проблему єдності емоційного та раціонального як сутнісних властивостей людини сягають своїм корінням стародавнього світу, коли зароджувалось первісне суспільство і коли міфологічне мислення первісної людини проявлялося в наочно-чуттєвих формах як синкретичне. Зі зміною суспільних відносин міфічно-язичницькому світосприймання первісних людей, релігійним віруванням протиставлявся найвно-стихийний світогляд античних мислителів – представників натурфілософії, які у своїх філософських пошуках тяжіли як до раціонального пояснення проблем осягнення світу, так і до почуттєвого. Класичний період давньогрецької філософії поклав початок багатовікової західної традиції звеличування розуму над почуттями.

**Ключові слова:** античність; емоційний інтелект; мислитель; первісне суспільство; почуття; релігія; розум; філософія.

[https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018\(3-4\)3642](https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018(3-4)3642)

**Вступ.** Зрозуміти явище, підкреслює відомий філософ сучасності Е. Ільєнков, означає з'ясувати спосіб його виникнення, проаналізувати самі умови його виникнення, що спричинюють утворення понять (Наведено за: Скрипченко, Долинська, Огороднійчук, 2011, с. 150).

Поняття «емоційний інтелект» як комплекс психічних властивостей людини, вперше було сформульовано і введено у психологічну теорію американськими вченими у 90-і роки минулого століття. Сучасний стан його розробленості характеризується науковим осмисленням природи цього феномену, появою різних концептуальних підходів до розуміння його структури, обґрунтуванням як теоретичних засад, так і вивченням прикладного значення емоційного інтелекту, розробкою психодіагностичних методик його вимірювання. Це зумовило виокремлення проблеми емоційного інтелекту в контексті загальної проблеми психології особистості у самостійний дослідницький напрям (Ушаков, 2004). Разом з тим, як зауважують А. Карпов і А. Петровська (2008), наукові концепції зарубіжних і вітчизняних вчених щодо тлумачення сутності емоційного інтелекту нерідко підлягають критиці із-за відсутності єдиного, загально визнаного розуміння цього конструкту та його змісту. Відповідно до більш радикальних поглядів вчених виділення емоційного інтелекту зі структури соціального інтелекту взагалі вважається штучним і надуманим (с. 3). Історико-філософський аналіз

зазначеної проблеми дозволить або спростувати, або погодитись із думкою щодо штучності цього феномену.

**Мета статті** – здійснити історико-філософський аналіз становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект» у поглядах стародавніх мислителів дохристиянської доби.

**Проблема єдності розуму та почуттів як сутнісних властивостей людини в історії релігії та історії філософії.** Історичний аспект проблеми емоційного інтелекту частково розкрито в працях І. Андрєєвої (2011), А. Карпової і А. Петровської (2008). Досліджуючи еволюцію уявлень на проблему єдності емоційного та раціонального в людині, І. Андрєєва (2011, с. 11) знаходить їх витoki у релігійних та філософських ученнях. Звертаючись до світових релігій, дослідниця аналізує їх з точки зору особливостей поєднання емоційного і раціонального. Вона наводить приклади з Біблії, Книги Притч Соломонових, що засвідчують роль інтелекту в емоційній саморегуляції людини і підтверджують життєву, «емоційну мудрість людства»: «У нерозумного відразу ж виявиться гнів його, а розсудливий ховає образ» (12,15); «Лагідна відповідь відвертає гнів, а образливе слово збуджує лють» (15,1). Дослідниця, посилаючись на Старий Завіт, зазначає, що за християнським віруванням центром духовного життя людини є серце, в якому сконцентровані її душевні переживання, а відтак – головним об'єктом виховного впливу вважалась сфера почуттів, яка давніми мудрецами ототожнювалась із серцем як «місцем зустрічі Бога і людини» (Коновальчук, 2015, с. 204). За право-

славною традицією, стверджує І. Андреева (2011), виховання почуттів має першочергове значення для розумового розвитку, а розум вільний від серця у православному розумінні втрачає сенс і благодать (с. 12). Дослідниця акцентує увагу і на іншому аспекті проблеми співвідношення емоційного і раціонального. Вона стверджує, що в російській релігійній філософії високо цінувалась орієнтація на інших людей, готовність почути іншого і перейнятися його цінностями (М. Бердяєв, А. Ухтомський, С. Франк). Таке ставлення до іншого, «другодомінантність» (Андреева, 2011) є проявом емоційного відгуку людини до Іншого.

Аналізуючи католицьке віровчення, дослідниця робить висновок про розбіжність поглядів на взаємозв'язок емоційного і інтелектуального в православній і католицькій релігійних традиціях. На відміну від православ'я католицьке віровчення надає більшої цінності людському інтелекту. На тих самих позиціях стоять і прибічники третього напрямку у християнстві – протестантизму. У буддизмі, стверджує дослідниця, підкреслюється зв'язок афективних і когнітивних процесів з духовним зростанням людини. Важливою метою буддизму є навчання самоконтролю емоцій, інтелект сам по собі не дозволяє людині зрозуміти ні себе, ні оточуючий світ. Співчуття в буддистській релігії розглядається як ідеальний для буддиста емоційний стан (Андреева, 2011, с. 17).

І. Андреева (2011) зазначає, що поряд із християнським віровченням в основу європейських уявлень щодо взаємодії емоційних і когнітивних процесів лягли і уявлення античних мислителів. Аналізуючи погляди Сократа, Платона, вона доходить висновку, що їхні погляди поклали початок багатомістовій західній традиції, яка звеличує розум над емоціями (с. 13). «З точки зору античних філософів, – пише дослідниця, – взаємозв'язки розуму і емоцій представляють собою відношення пана і раба, ідеалом яких уявляється повний контроль освіченого розуму над руйнівним впливом емоцій» (Андреева, 2011, с. 13).

І. Андреева акцентує на значенні вчення Аристотеля у розвитку уявлень про зв'язок когнітивних і емоційних процесів. У «Риторичі» Аристотель розглядає емоції «як щось, що сильно перетворює людський стан, що має відбиток на її здібності до суджень і супроводжується задоволенням і стражданням» (Наведено за: Андреева, 2011, с. 14). Як відмічає дослідниця, великий філософ є першим теоретиком, який підкреслював роль когнітивної компоненти при оцінці стимулів, що викликають гнів» (Андреева, 2011, с. 14). Вона наводить слова Аристотеля, які з часом стали епіграфом до праці Д. Гоулмана «Емоційний інтелект»: «Розгніватися може кожний – це легко. Проте виразити гнів по відношенню до людини, яка його заслуговує, потрібною мірою, у відповідний час, задля досягнення певної мети і у відповідній формі – це нелегко» (Андреева, 2011, с. 14). Аналізуючи емоції гніву і страху, Аристотель вказує

на необхідність їх підпорядкування розуму, підкреслюючи можливість керівництва емоціями. З іншого боку, він вважає, що не тільки розум має впливати на емоції, а й емоції, у свою чергу, мають неабиякий вплив на розум людини. Аристотель застерігає: «Неетично доводити суддів до стану гніву, так як у цьому випадку вони можуть винести неправильне судження» (Наведено за: Андреева, 2011, с. 14).

А. Карпов і А. Петровська (2008) також висловлюють думку, що історія проблеми взаємозв'язку когнітивної і емоційно-афективної сфер психіки бере свій початок в Античності. Відмічаючи той факт, що Аристотель суттєву роль в індивідуальному пізнанні відводив емоціям, вчені наголошують, що інші філософи давнини ще не виділяли почуття в особливу сферу психічного життя і об'єднували їх з інтелектуальними процесами. Відносно цього періоду в історії психології О. Радугін (2000) відмічає, що «афективне життя отримало менше значення і було в цілому підпорядковане мисленню».

Проте аналіз досліджень з історії релігії, філософії засвідчує, що ідея співвідношення почуттів і розуму як сутнісних проявів людини є наскрізною на всіх етапах історії людства, її корені є більш глибинними і сягають часів первісного суспільства. Із зародженням цивілізації людина формувалась як соціоприродна, цілісна істота в єдності її сутнісних (біологічних та духовних) властивостей, що визначали характер її відношення до світу, формували світогляд (Причепій, Черній, Чекаль, 2005, с. 10). Первісні люди задавались питанням про загадковість навколишнього світу, виживаючи і пристосовуючись до нього, шукаючи захист перед невідомим, чинячи опір стихії, страху, смерті, що поступово спричинило появу в них міфічно-язичницьких уявлень як історично первинного способу пізнання навколишнього світу. За твердженням дослідників (Черній, 2008), ці уявлення втілювались у різноманітних наочно-чуттєвих формах колективної творчості, фольклорної традиції (ритуалах, танцях, піснях, малярстві), що об'єднували у собі «інтелектуальне, емоційне і вольове ставлення до світу» (с. 67), засвідчуючи нерозчленований, синкретичний характер мислення первісної людини, її міфологічне світосприйняття та світорозуміння. Мистецтву цього періоду, «первісному мистецтву», притаманні єдність та синкретизм утилітарного і художнього (Левчук, Кучерюк, Панченко, 1997, с. 253).

Гіпотезу щодо існування міфологічного світосприйняття первісних людей, як першої стадії їхніх релігійних вірувань, висунув англійський антрополог і релігієзнавець Р. Маретт (1866–1943), ввівши в науковий обіг термін «анімаїзм» (від. лат. *animatus* – живий, одушевлений). На думку вченого, первісна людина на цій стадії, віруючи в існування одухотвореної, надприродної сили, «скоріше відчуває її, ніж усвідомлює» (Маретт, 1998, с. 99). Тим самим Р. Маретт підкреслює перевагу емоційного ставлення первісної людини до цієї

сили, первинність «почуттєво-споглядального підходу до дійсності» (Левчук та ін., 1997, с. 10).

Із розвитком людської цивілізації, зміною суспільних відносин змінювалися і міфологічно-світоглядні уявлення первісних людей, які у пошуках першооснови свого буття звертаються вже не до зовнішнього світу, а до власного, внутрішнього, інтуїтивно «знаходячи» для себе віру в існування вищого начала, Бога, відчуваючи його присутність у власному житті (Черній, 2008, с. 50). На думку англійського вченого-антрополога, дослідника первісної культури Е. Тайлора (1832–1917), автора анімістичної теорії походження релігії, однією з первинних форм релігійної свідомості первісних людей є анімізм (від лат. *anima* – душа) – релігійне вірування в те, що предмети, природні явища, тварини або люди наділені душею; вірування в існування духів, одухотворених сил природи, приписування їм розуму, дієздатності і могутності (Шинкарук, 2002, с. 97). Анімістичні вірування первісних людей, за Е. Тайлором (1989), зрештою призвели до появи в них уявлень про те, що людина наділена душею – безтілесною, духовною сутністю, яка, виступаючи її двійником, є тією частиною організму, що «активізує, координує емоції» (Шинкарук, 2002, с. 97). У концепції Е. Тайлора релігійні вірування первісної людини характеризуються надмірною раціоналізацією, а сама людина виступає як істота раціональна (Шинкарук, 2002, с. 97).

Отже, дослідниками висловлюється припущення, що саме емоційний інтелект у сучасному його розумінні був ключовим для виживання людини в доісторичні часи, оскільки він проявляється у здатності адаптуватися в оточуючому середовищі, уживатися і знаходити спільну мову із співродичами і сусідніми племенами (Емоційний інтелект). Цей аспект було розглянуто Ч. Дарвіном в його праці «Вираження емоцій у людей і тварин» (2001), де він описав роль зовнішніх проявів емоцій для виживання і адаптації. Таким чином, правомірно вважати, що з'явившись у зародку в надрах людської цивілізації у найпримітивнішій формі як інтегральна характеристика, що синтезує переживання і розуміння первісної людини в її міфологічно-релігійному світосприйнятті, феномен емоційного інтелекту поступово втрачав свою синкретичність, набуваючи диференційованих ознак у вигляді примату емоційно-чуттєвого або раціонального. Первісне суспільство можна розглядати як підґрунтя, на якому виник феномен емоційного інтелекту і набув подальшого розвитку в усіх наступних історичних періодах.

Ідея співвідношення емоцій і розуму як сутнісних властивостей людини набуває свого подальшого розвитку у вченнях давньогрецьких філософів (VI–V ст. до н.е.), які протиставляють міфологічно-релігійним уявленням з їх образною символікою наївно-стихийний філософський світогляд (Губерський, Надольний, Андрущенко, 2006, с. 29). На зміну образу і символу приходять

Логос – розум, засобами якого наївно-стихийна філософія, що виникає в цей період, намагається вирішити світоглядні проблеми. На відміну від міфологічно-релігійного світогляду з його глибокою вірою в існування надприродної, вищої сили, філософія висунула на передній план «інтелектуальні аспекти світогляду, відобразивши зростаючу у суспільстві потребу в розумінні світу і людини з позиції знання. Спочатку вона виступала на історичній арені як пошук життєвої мудрості» (Радугін, 2000, с. 9).

Вчення першого мудреця-філософа і математика Стародавньої Греції, засновника Мілетської філософської школи Фалеса (640–562 рр. до н. е.) ґрунтується на поєднанні філософії та математики, логічній доказовості запропонованої ним моделі мислення (від загального до одиничного). Всі знання філософ зводить до єдиної основи – «мудрого пошуку» (Губерський та ін., 2006, с. 29). Началом усіх речей філософ вважав конкретно-чуттєве, безпосередньо дане, яким, на його думку, є вода, але вода розумна, Божа (Губерський та ін., 2006, с. 29). На відміну від Фалеса, центральною ідеєю філософських пошуків Анаксимена (585–524 рр. до н. е.) є його погляди на душу, яка, на думку мислителя, є повітряним явищем, що має властивості до творіння і творчості (Губерський та ін., 2006, с. 30). Геракліт (540–480 рр. до н.е.) першим вводить поняття «логос» (з грец. *logos* – поняття, думка, розум), розуміючи його основою Всесвіту, загальним законом буття, за яким з необхідністю відбуваються всі зміни і перетворення світобудови. Вбачаючи першооснову всього існуючого у вогні, Геракліт вважає, що він притаманний не тільки всій світобудові, а й людині, її душі. «Завдяки тому, що душа вогняна, вона має самозростаючий логос» (Цит. за: Губерський та ін., 2006, с. 30).

Філософія представників Елійської філософської школи Стародавньої Греції Перменида, Зенона, Ксенофана була наступним етапом на шляху раціоналізації знань (Радугін, 2000, с. 18). Так, відповідно до вчення Ксенофана (565–470 до н. е.), єдність світу «є Бог. А Бог – це чистий розум». Бог є найвищим проявом цілісності, в основі якої – думка, розум (Губерський та ін., 2006, с. 31).

Термін «філософія», як «любов до мудрості», вперше використав грецький математик і мислитель Піфагор (570–497 рр. до н. е.) відносно людей, які намагалися оволодіти інтелектуальними знаннями (Радугін, 2000, с. 9). На думку Піфагора, ця якість притаманна лише богам, а люди здатні тільки до неї прагнути (Причепій та ін., 2005, с. 15). Проте саме представникам піфагорійської школи належать перші спроби використання почуттів як основи для осмислення естетичних явищ (Левчук та ін., 1997, с. 8). Піфагору належить ідея про порядок і гармонію Всесвіту, яку він ототожнював із поняттями «краса», «досконалість». Вищим проявом гармонії серед видів мистецтв він називав музичне, наголошуючи на його емоційно-чуттєвій природі. Музика, на думку філософа, є носієм душевної рівноваги (Левчук та ін., 1997, с. 8). Саме в цей

період вперше з'являється грецьке поняття ейсетикос (aisthetikos – «чуттєвий»); (aisthesis – «відчуття», «почуття») (Алексеева, 1989, с. 136), в межах давньогрецької філософії формуються естетичні знання. Як стверджують Л. Левчук, Д. Кучерюк, В. Панченко (1997, с. 8–9), аналіз почуттів, спроби їх класифікувати є важливими складниками філософських поглядів Піфагора, Алкмеона, Емпедокла, Теофраста, а видатний лікар і натурфілософ V ст. до н. е. Алкмеон був першим вченим Стародавньої Греції, який розмежував мислення і відчуття, стверджуючи, що сприймання – це складний процес руху від почуттєвих нервів до органів чуття і далі – до мозку (Лебедев, 1989, с. 8). Як зазначає Л. Левчук (1997, с. 9), у 111 ст. до н. е. теорія почуттів набула завершеного для того часу викладу у працях видатного давньогрецького філософа Теофраста. Почуттєва спрямованість поглядів філософа властива його дослідницьким працям «Про відчуття», «Етичні характери», «Про благочестя».

Представниками філософії Стародавньої Греції в період її розквіту були Анаксагор (500–428 до н. е.), Демокріт (460–370 до н. е.) та ін. За концепцією Анаксагора світова еволюція відбувається внаслідок початкового обертального руху, викликаного розумом як зовнішнім агентом – «нусом» (з грец. – розум, дух) (Губерський та ін., 2006, с. 32). Відповідно до теорії пізнання Демокріта, пізнавальний процес відбувається завдяки чуттєвим органам людини і її раціональним судженням. Проте ці процеси не пов'язані між собою. Істинне пізнання досягається лише розумом (Радугін, 2000, с. 21).

Отже, на етапі VI–V ст. до н. е. мислителі Стародавньої Греції, що представляли першу історичну форму філософії – натурфілософію, тяжіють у своїх філософських пошуках як до раціонального пояснення проблем осягнення світу, так і до почуттєвого.

Яскравим представником класичного періоду давньогрецької філософії був Сократ (469–399 рр. до н. е.), погляди якого засвідчували зміну інтересів мислителів того часу від натурфілософії, зовнішнього світу до світу людини. Попередники Сократа, софісти, які вважались родоначальниками суб'єктно-антропологічної лінії у філософії (Кремень, Ільїн, 2005), переймаючись проблемою людини, головну увагу концентрували на її чуттєво-пізнавальних здібностях, доводячи їхню неможливість у отриманні достовірних знань. Софісти сповідували ідеї релятивізму, суб'єктивізму, заперечуючи істинність знань, які, за їхнім переконанням, залежать від конкретної людини. На противагу софістам Сократ довів значення мислення, понять, логіки у пошуку істинних знань, започаткувавши традицію теоретичного мислення. Поняття і логіка значно надійніша опора для істини, ніж чуттєвість (Причепій та ін., 2005, с. 66). Відрізняється і сократівська концепція духовної краси. Якщо у

Піфагора краса, гармонія пов'язувались з порядком, числами, пропорціями, Космосом, що засвідчувало її формальний характер, то у Сократа – це краса людини, що об'єднує її зовнішню і внутрішню красу, прекрасне і добре (досконале). Це знайшло вираження у понятті «калокагатія», яке є одним із основних понять античної естетики.

Погляди Сократа дістали продовження у філософській концепції Платона (427–347 рр. до н. е.), в якій головне місце займає морально-етичне вчення про душу. Індивідуальна душа, у розумінні Платона, має три частини: розумову, вольову і чуттєву. Гармонійне поєднання усіх частин під керівництвом розуму забезпечує чесноту справедливості (Радугін, 2000, с. 28). У теорії пізнання, яка пронизана у Платона «інтелектуальним аристократизмом» (Радугін, 2000, с. 27), філософ відстоює думку про те, що істинне знання дає тільки мислення, яке є незалежним від чуттєвого сприйняття, абсолютно самостійним процесом пригадування душею ідей, які вона колись спостерігала. Подібний підхід зберігається і у поглядах філософа на мистецтво і його роль у суспільстві. Приділяючи значну увагу питанню вивчення мистецтва, дослідження природи його сприйняття, Платон водночас стверджує, що краса має позачуттєвий характер, тому осягається не почуттями, а розумом (Колесніков, Колеснікова, Лозовой, 2003, с. 18). Мистецтво у творчості художника, відповідно до поглядів Платона, є копіюванням ідей, а тому – «стоїть далеко від істини» (Овсянніков, 1988, с. 20). Філософ приходить до висновку про те, що мистецтво позбавлене пізнавальної цінності, воно брехливе і перешкоджає пізнанню істинно існуючого світу (Колесніков та ін., 2003, с. 18).

В історії філософії Аристотель (384–322 рр. до н. е.) не тільки визнається одним із найвидатніших старогрецьких мислителів, а й автором перших праць з психології (Карпов та ін., 2008, с. 10), в яких викладені його уявлення про душу. На думку філософа, усі живі істоти наділені душею, проте лише людині властива «розумна душа», тому що вона здатна пізнавати і мислити. Саме розум складає першооснову людської душі, він незалежний від тіла, безсмертний і пов'язаний із Вселенським розумом (Радугін, 2000, с. 29). Аристотель використовує поняття «ентелехія», розуміючи під цим цілеспрямованість душі, її активний характер як рушійної сили, що орієнтує у майбутнє (Скрипченко, Долинська, Огороднійчук, 2011, с. 30). Філософ відводить суттєву роль в індивідуальному пізнанні емоціям. Він стверджує, що «реальне пізнання неможливе без чуттєвого пізнання. Предмет науки – загальне, те, що осягається розумом. Але загальне існує лише в одиничному, яке чуттєво сприймається, і пізнається через нього» (Наведено за: Губерський та ін., 2006, с. 37). Виокремлюючи роль емоцій в індивідуальному пізнанні, Аристотель вважає, що відображення гніву та лагідності, мужності та помірності, інших моральних якостей, що ближче всього наближені до

реальної дійсності, містять у собі ритм і мелодія (Овсянніков, 1988, с. 24). Музика, в порівнянні з іншими видами мистецтв, володіє певною перевагою, відтворюючи етичні властивості людей. А відтак, головне призначення мистецтва – в «удосконаленні чеснот», доброчесності, одухотворенні душі через дію катарсису, що звільняє людину від негативних емоцій. Надаючи виключно важливе значення виховному впливу мистецтва, наголошуючи на його чуттєво-емоційній природі, Аристотель акцентує на тому, що створення мистецького твору, як і його сприйняття – це передусім інтелектуальний акт. «Споглядальна діяльність розуму», за Аристотелем, є моральним ідеалом, на який має бути зорієнтоване мистецтво.

Відомим є вислів давньоримського поета Публіуса Сируса (1 ст. до н. е.): «Управляй своїми емоціями, в іншому випадку твої емоції будуть управляти тобою» (Цит. за: Андреева, 2011, с. 35).

Отже, класичний період давньогрецької філософії засвідчує утвердження пріоритету «раціоналізованого світогляду» (Кремень та ін., 2005) античних мислителів, які підходили до вирішення світоглядних проблем з позиції розуму, наголошуючи на його домінуючій ролі як вищого утворення по відношенню до почуттів.

**Висновки.** Проведений історико-філософський аналіз становлення і розвитку поняття «емоційний інтелект» за часів дохристиянської доби дає підставу стверджувати, що його витокami були міфологія, релігія і філософія. Міфологія як первинний чинник духовної культури людства, на ґрунті якого формувались і виникли релігія і філософія, відображає у художньому вираженні синкретичну форму свідомості первісної людини, нерозчленовану єдність її інтелектуальних, емоційних і вольових проявів. З появою різних релігійних вірувань втрачається синкретичність мислення людини і виокремлюються її чуттєвість та розум. Представники різних філософських вчень і теорій намагалися осягнути сутність і природу феномену єдності людського розуму і почуттів на понятійному рівні у формі теоретичних загальнень. У їх вченнях він уперше постає як проблема, до вирішення якої стародавні мислителі підходили з позиції власних філософсько-світоглядних поглядів і переконань, обумовлених контекстом конкретно-історичних умов. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у продовженні історико-філософського аналізу розвитку поняття «емоційний інтелект» у філософських поглядах мислителів наступних історичних епох.

### Література

- Алексеева В. Эстетическое и художественное воспитание (к новым решениям). *Новое педагогическое мышление*. Москва: Педагогика, 1989. 280 с.
- Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. Новополоцк: ПГУ, 2011. 388 с.
- Анімiзм. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 97.
- Губерський Л. В., Надольний І. Ф., Андрущенко В. П. Філософія: навчальний посібник. Київ: Вікар, 2006. 455 с.
- Дарвін Ч. О выражении эмоций у человека и животных. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 384 с.
- Карпов А. В., Петровская А. С. Психология эмоционального интеллекта: теория, диагностика, практика: монография. Ярославль: ЯрГУ, 2008. 344 с.
- Колесніков М. П., Колеснікова О. В., Лозовой В. О. Эстетика: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 208 с.
- Коновальчук В. Онтологічний сенс кордоцентризму у філософії освіти. *Людинознавчі студії*. Серія: Філософія. 2015. Вип. 32. С. 200–211.
- Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції. Київ: Книга, 2005. 528 с.
- Лафренье П. Эмоциональное развитие детей и подростков. Санкт-Петербург: Прайм-Евроснак, 2004. 256 с.
- Левчук Л. Т., Кучерюк Д. Ю., Панченко В. І. Эстетика. Київ: Вища школа, 1997. 399 с.
- Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва: Наука, 1984. 444 с.
- Маретт Р. Р. Формула табу-мана как минимум определения религии. *Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения. Антология*. Москва: Канон+, 1998. С. 99–108.
- Новиков А. В. От позитивизма к интуитивизму. Критические очерки буржуазной эстетики. Москва: Искусство, 1976. 256 с.
- Овсянніков М. Ф. Эстетика в прошлом, настоящем и будущем: Из истории эстетической мысли. Москва: Просвещение, 1988. 191 с.
- Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія. Київ: Академія, 2005. 592 с.
- Радугин А. А. Философия: курс лекций. Москва: Центр, 2000. 272 с.
- Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія. Київ: Каравела, 2011. 464 с.
- Спиркин А. Г. Философия: Учебник. Москва: Гардарики, 2006. 736 с.
- Тайлор Э. Б. Первобытная культура. Москва: Политиздат, 1989. 573 с.
- Ушаков Д. В. Социальный интеллект как вид интеллекта. *Социальный интеллект. Теория, измерение, исследования*. Москва: Институт психологии РАН, 2004. С. 11–28.
- Фрагменты ранних греческих философов / Сост. А. В. Лебедев. Москва: Наука, 1989. Ч. 1. 576 с.

Фрейд З. Недовольство культурой. Москва, 1930. 127 с.  
Черний А. М. Релігієзнавство. Київ: Академвидав, 2008. 400 с.

### References

- Alekseyeva, V. (1989). Esteticheskoye i hudozhestvennoye vospitaniye (k novym resheniyam) [Aesthetic and artistic education (towards new solutions)]. *Novoe pedagogicheskoe myshlenie*. Moscow, Russia: Pedagogika (rus).
- Andreyeva, I. N. (2011). *Emotsionalnyi intellekt kak fenomen sovremennoi psikhologii [Emotional Intelligence as a Phenomenon of the Modern Psychology]*. Novopolotsk, Belarus: Polotsk State University (rus).
- Animism [Animism] (2002). In V. I. Shynkaruk (head of the editorial board) et al, *Filosofkiy entsyklopedychnyy slovnyk* (pp. 97). Kyiv, Ukraine (ukr).
- Huberskyi, L. V.; Nadolnyi, I. F.; Andruschenko, V. P. (2006). *Filosofiya: navchalny posibnyk [Philosophy: an Auxiliary Textbook]*. Kyiv, Ukraine: Vikar (ukr).
- Darwin, C. (2001). *O vyrazhenii emotsyi u cheloveka i zhivotnykh [The Expression of the Emotions in Man and Animals]*. Saint Petersburg, Russia: Piter (rus).
- Karpov, A. V., Petrovskaya, A. S. (2008). *Psikhologiya emotsionalnogo intellekta: teoriya, diagnostika, praktika: monografiya [Psychology of Emotional Intelligence: Theory, Diagnostics, Practice: a Monograph]*. Yaroslavl, Russia: Yaroslavl State University (rus).
- Kolesnikov, M. P., Kolesnikova, O. V., Lozovoi, V. O. (2003). *Estetyka: navchalny posibnyk [Aesthetics: an Auxiliary Textbook]*. Kyiv, Ukraine: Yurinkom Inter (ukr).
- Konovalchuk, V. (2015). Ontologichnyi sens kordotsentrizmu u filosofii osvity [The Ontological Meaning of Cordocentrism in the Philosophy of Education]. *Lyudinoznavchi studii. Seriya: Filosofiya*, 32, 200–211 (ukr).
- Kremen, V. G., Ilyin, V. V. (2005). *Filosofiya: mysliteli, idei, kontseptsii [Philosophy: Thinkers, Ideas, Concepts]*. Kyiv, Ukraine: Knyga (ukr).
- Lafrenière, P. (2004). *Emotsionalnoye razvitiye detei i podrostkov [Emotional Development: The Organization of Emotional Life in the Early Years]*. Saint Petersburg, Russia: Praim-Yevroznak (rus).
- Levchuk, L. T., Kucheryuk, D. Y., Panchenko, V. I. (1997). *Estetyka [Aesthetics]*. Kyiv, Ukraine: Vyscha Shkola (ukr).
- Lomov, B. F. (1984). *Metodologicheskiye i teoreticheskiye problemy psikhologii [Methodological and Theoretical Problems of Psychology]*. Moscow, Russia: Nauka (rus).
- Marett, R. R. (1998). Formula tabu-mana kak minimum opredeleniya religii [The Formula of Taboo-Mana as a Minimum of the Definition of Religion]. *Mistika. Religiya. Nauka. Klassiki mirovogo religiovedeniya. Antologiya*. Moscow, Russia: Kanon+, 99–108 (rus).
- Novikov, A. V. (1976). *Ot pozitivizma k intuitivizmu. Kriticheskiye ocherki burzhuaznoi Estetiki [From Positivism to Intuitivism. Critical Essays on the Bourgeois Aesthetics]*. Moscow, Russia: Iskusstvo (rus).
- Ovsyannikov, M. F. (1988). *Estetika v proshlom, nastoyaschem i buduschem: Iz istorii esteticheskoi mysli [The Aesthetics in the Past, the Present and the Future: From the History of Aesthetic Thought]*. Moscow, Russia: Prosvescheniye (rus).
- Prychepiy, Y. M., Cherniy, A. M., Chekan, L. A. (2005). *Filosofiya [Philosophy]*. Kyiv, Ukraine: Akademiya (ukr).
- Radugin, A. A. (2000). *Filosofiya: kurs lektsiy [Philosophy: a Course of Lectures]*. Moscow, Russia: Tsentr (rus).
- Skrypchenko, O. V., Dolynska, L. V., Ohorodniychuk, Z. V. (2011). *Zahalna psikhologiya [General Psychology]*. Kyiv, Ukraine: Karavela (ukr).
- Spirkin, A. G. (2006). *Filosofiya: Uchebnik [Philosophy: a Textbook]*. Moscow, Russia: Gardariki (rus).
- Tylor, E. B. (1989). *Pervobytnaya kultura [Primitive Culture]*. Moscow, Russia: Politizdat (rus).
- Ushakov, D. V. (2004). Sotsialnyi intellekt kak vid intellekta [Social Intelligence as a Variety of Intelligence]. *Sotsialnyi intellekt. Teoriya, izmereniye, issledovaniya*. Moscow, Russia: Institute of Psychology of the Russian Academy of Sciences, 11–28 (rus).
- Fragmenty rannikh grecheskikh filosofov (1989). [Fragments of Writings of the Ancient Greek Philosophers]*/ Compiled by A. V. Lebedev. Moscow, Russia: Nauka. Part 1 (rus).
- Freud, S. (1930). *Nedovolstvo kulturoi [Civilization and Its Discontents]*. Moscow, Russia (rus).
- Cherniy, A. M. (2008). *Relygiyeyznavstvo [Religious studies]*. Kyiv, Ukraine: Akademvydav (ukr).

### СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПОНЯТИЯ «ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ»: ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Ракитянская Людмила, кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры методики музыкального воспитания, пения и хорового дирижирования, Криворожский государственный педагогический университет, пр. Гагарина 54, 50086 Кривой Рог, Украина, ludmilanick777@gmail.com

В статье рассматривается историко-философский аспект становления и развития понятия «эмоциональный интеллект» в дохристианский период. Доказано, что истоки представлений о проблеме единства эмоционального и рационального как сущностных сил человека коренятся в дохристианском времени, когда зарождалось первобытное общество и когда мифологическое мышление первобытного человека проявлялось в наглядно-чувственных формах как синкретическое. Со сменой общественных

отношений мифически-языческому мировосприятию первобытных людей, религиозным верованиям противопоставляется наивно-стихийное мировоззрение античных мыслителей – представителей натурфилософии, которые в своих философских поисках тяготели как к рациональному объяснению проблем осмысления мира, так и чувственному. Классический период философии Древней Греции положил начало многовековой западной традиции возвышения разума над чувствами.

**Ключевые слова:** античность; мыслитель; первобытное общество; разум; религия; философия; чувства; эмоциональный интеллект.

#### FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF «EMOTIONAL INTELLIGENCE»: A HISTORICALLY CONDITIONED PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Rakityanska Lyudmyla, PhD (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the Methodology of Musical Education, Singing and Choral Conducting, Kryvyi Rih State Pedagogical University, 54 Gagarin Ave, 50086 Kryvyi Rih, Ukraine, ludmilanick777@gmail.com

*The article deals with the historically conditioned philosophical aspect of the formation and the development of the concept of «emotional intelligence» from the pre-Christian times to the Antiquity. This concept, as a complex of mental properties of an individual, was first formulated and introduced into the psychological theory by the US scholars P. Salovey and J. Mayer in 1990. However, the origins of ideas on the problem of the unity of the emotional and the rational can be found in religious and philosophical teachings. The Bible contains examples that testify to the role of intelligence in emotional self-regulation of a human being and confirm the existential, «emotional wisdom of mankind». Our research has proven that the idea of the relationship between emotions and the reason as the essential manifestations of an individual is recurrent at all stages of the history of mankind, its roots date back to the time of the primitive society. In various periods of history, that problem was interpreted differently depending on cultural-historical, religious and philosophical traditions, world outlook views regarding the role of human emotions and human reason in the cognizance of the surrounding world, the nature of their interconnection, and attributing parity or priority features to them. The mythical and pagan views of primitive people, their animistic beliefs testified to the undivided nature of their thinking, and were embodied in various visual-sensory forms of collective creativity that combined intellectual, emotional and volitional attitude to the world. As the human civilization developed and the social relationships changed, also changed mythological and philosophical views of primitive people that were opposed by the naive-spontaneous philosophical world outlook of ancient thinkers. The image and the symbol of the primitive society were supplanted by the Logos, i. e. the reason, by means of which the naive-spontaneous philosophy tried to solve world outlook problems. Still, the representatives of the Pythagorean philosophical school can claim the credit for using, for the first time, emotions as the basis for the comprehension of aesthetic phenomena. During that period, for the first time within the ancient Greek philosophy, aesthetic knowledge was formed, to which the notion of «sensuality» was central. The classical period of the ancient Greek philosophy testifies to the priority of the «rationalized world outlook» of the ancient philosophers, who approached the solution of the world outlook issues from the standpoint of reason.*

**Key words:** antiquity; emotional intelligence; emotions; philosophy; primitive society; reason; religion; thinker.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2018

Прийнято до друку 30.10.2018